

MODELVÁLTÁS? RENDSZERVÁLTÁS? MÓDSZERVÁLTÁS?

MÍTOSZOK ÉS ELLENMÍTOSZOK A RENDSZERVÁLTÁSRÓL

Előadásom témája a már hagyományosan „rendszerváltás”-nak nevezett 1989-90-es átmenet körüli egyre szélesebb *disszenszus*.

Magának a „rendszerváltás” fogalmának az elterjedt és bevett használata arra enged ugyan következtetni, hogy a különböző okok miatti egyet nem értékek ellenére egyfajta *végső* vagy *alapkonszenzus* legalább van abban, hogy 1989-90-ben rendszerváltás volt, vagy hogy a rendszerváltás *végbement*. Valójában mára már erőteljesen megkérdőjeleződött nemcsak a „rendszerváltás” értelme (jó volt-e, kinek volt jó, szükséges volt-e stb.), hanem *ténye* is: tényleg rendszerváltás volt-e, megtörtént-e egyáltalán a rendszerváltás, befejeződött-e a rendszerváltás stb.

Az előadást néhány mottóval igyekeztem eredetileg elkezdni, felkeltetendő az érdeklődést, de a mottók keresése során igen hamar a bőség zavarával kellett küzdenem, ezért úgy döntöttem, hogy felsorakoztatom a sok, *önmagáért beszélő* és mottóra esélyes idézetet.

A mottók:

- 1) „Azért akarunk modellt váltani, mert az MSZMP a demokratikus szocializmus meghirdetése mellett nem híve és nem lehet partner semmiféle rendszerváltásban. Azért váltunk és kell ezt a modellváltást elvégezni, hogy ez a rendszerváltás elkerülhető legyen...” (Németh Miklós, 1989. június 23.)¹¹¹
- 2) „több, mint kormányváltás, kevesebb, mint rendszerváltás.” (Orbán Viktor, 1998)
- 3) „Magyarországon nem rendszerváltás volt, hanem szerkezetváltás. Hogy lesz-e ebből rendszerváltás? Nem tudom. Az bizonyos, hogy legfeljebb struktúraváltás, modellváltás történt.” „Magyarországon nem rendszerváltás volt, hanem modellváltás. Ugyanazok a gyakorlati materialisták egy másik modellben akarták a pénzt megszerezni.” (Bolberitz Pál, 2002)¹¹²
- 4) Csaba László: „A rendszerváltás perspektívája. A posztváltás átalakulás.” Figyelő, 1996/40. szám.

¹¹¹ Egy internetes fórumozó írta: „Kína inkább annak a példája, hogy politikai rendszerváltás nélküli gazdasági modellváltással mennyivel hatékonyabban építhető kapitalizmus, esetleg egy kevés szociális PR-ral. Ha most az országot Magyar Népköztársaságnak, a Ferenciek terét Felszabadulás térnek hívnák, állna az Osztapenko és ünnep lenne április 4. - de lenne McDonalds (87-től volt is.), WestEnd, Infopark, stb. - szerintem hány embert zavarna az MSZP, az SZDSZ, a Jobbik és a Magyar Gárda hiánya?! Szerintem igen keveseket. (Amúgy Nyers Rezső akart valami ilyet, ő lett volna Teng apó.” http://ujtarsadalom.blog.hu/2007/09/03/kellett_nekunk_kapitalizmus

¹¹² Bolberitz Pál–Eperjes Károly: Thália és teológia. Válasz Könyvkiadó, 2003.

- 5) „A miniszterelnök magas labdát adott föl az MSZP ellenlábasainak, akik kapva-kapnak az alkalmon, hogy a vízlépcső-ellenességhez kötődő rendszerváltoztató romantikát felélesztve „rendszervisszaváltásnak” láttassák azt, ami történik. Sikerült jókora politikai botránnyá dagasztania az ügyet, és ürügyet szolgáltatnia egy jó kis kormányellenes tüntetésre a választási kampány kezdetén.” (Bárány Péter, 1998)¹¹³
- 6) „A Fidesz-kormány négyéves hagyatéka: a szabadság garanciáinak átgondolt, szisztematikus leépítése, a megakasztott demokratikus fejlődés, a szervezett felvilág kialakulása, morális csőd, a szélsőségekkel való együttműködés, a rasszizmus terjedése, arrogáns kirekesztés, az emberek egymással való szembefordítása - egy szóval kifejezve: rendszervisszaváltás.” (Kóródi Mária, 2001.)¹¹⁴
- 7) „1998-tól 2002-ig parlamenti konstruktív ellenzékként megpróbáltuk a valódi, teljes rendszerváltás irányába ösztökélni a kormányon lévő Fideszt, azonban egy-két felemás, a semminél több, de elégtelen törvény, intézkedés kivételével az alapvetők tekintetében mindhiába.” „Ez a kormány gyáva. Kiterjeszhetjük ezt az egész rendszerre is. Ezt az a száználmas bujkálás bizonyítja, amit az idén rendeztek június 16-án, Nagy Imre kivégzése napján. A népharag tavalyi és korábbi megnyilvánulásaitól tartva, az idén belső emigrációba vonulva, bujkálva rendezték meg a Nagy Imre-emlékezéseket. A cél az, hogy június 16-át, a kivégzés, majd az újratemetés napját letöröljék az emlékezet táblájáról (...) Június 16-a ezentúl a rendszervisszaváltás napja.” (Csurka István, 2003)¹¹⁵
- 8) „Az Orbán-féle rendszervisszaváltás abban a paradox cselekménysorban is kifejezésre jutott, hogy miközben erőteljes ideológiai harcot folytattak a nem létező bolsevizmussal szemben, maguk élesztették újjá a Kádár-korszak populizmusát.” (Petschnig Mária Zita, 2003)¹¹⁶
- 9) "A Fidesz elnöke ugyan a fiatalok előtt tartott beszédet, de 50-60 évet visszament az időben, és meghirdette a rendszervisszaváltás, a visszaállamosítás, az állami önkény programját." (Az MSZP közleménye Orbán Viktor kőszegi beszédére, 2005)¹¹⁷

¹¹³ Bárány Péter: Ki a legény a gáton? Hetek, 1998. február 21.

¹¹⁴ Parlamenti felszólalás politikai vitanapon. 2001. 10. 18.

¹¹⁵ Magyar Fórum, 2003. június 19.

¹¹⁶ A „rendszerváltásnál kevesebbet, kormányváltásnál többet” programjával színre lépő társulat valójában revansot vett az általa „nomenklatúrának” nevezetteken, klientúracserét hajtott végre. Minden korábbinál erősebb kormányzást vezetett be a „győztes mindent visz” elvére hivatkozva, és megindította a rendszervisszaváltást. Előremenetel helyett visszalépett a piacgazdaság építésében, a döntési hatáskörök és a vagyoni centralizáció újra erősítésével, a normativitás elvének félre tételével, az elvtelen állami osztogatás gyakorlatának újjálesztésével. A kormánytól való függőség megerősítésével, a privatizáció leállításával, a visszaállamosításokkal, a további piaci liberalizáció halogatásával, a voluntarista döntésekkel, amelyek indokolatlan és káros beavatkozásokat jelentettek az ár- és bérvizonyokba, és nem utolsó sorban a gazdasági patriotizmus kormányzati elvvé tételével. A gazdasági patriotizmus, amely a saját klientúra építésének fedőneve volt, szembe ment Európával. Petschnig Mária Zita: Újra Európa kapujában. Népszava, 2003. február 8. – ünnepi szám.

¹¹⁷ MTI, 2005. augusztus 28.

- 10) [Az 1988-ban nyugdíjazott Hárs István] „egész rádióvezetői életműve maga is hozzájárult ahhoz, hogy az általa egyébként nem akart kapitalista rendszervisszaváltás viszonylag békésen menjen végbe.” (Agárdi Péter, 2004)¹¹⁸
- 11) „Annyi látható, az első és a második Gyurcsány-kabinet rendszervisszaváltást hajt végre a határon túliak „érdekében”, vagyis megkérdőjelezi azt a viszonylagos konszenzust, amely az elmúlt tizenöt évben az anyaország és az elcsatolt területek magyarsága között kiépült: szétverték a HTMH-t, megszűnt a Máért, az Illyés és Teleki alapítványok.” (Németh Zsolt, 2006)¹¹⁹
- 12) „Maradt itt egy közös cinkosság: a félelem a változtatástól, az a remény, hogy megőrizhető az 1990 előtti világ álbiztonsága. És a legnagyobb rendszerváltók, közöttük az egyik legfiatalabb, rendszerváltóból lassan a rendszervisszaváltó kádári tanítvány.” (Gyurcsány Ferenc, 2006)¹²⁰
- &
- „ki kell törnünk abból az ördögi hazugságból, amelynek a következménye, hogy az ország egyik legfontosabb rendszerváltó politikusából rendszervisszaváltó politikus lett.” (Gyurcsány Ferenc, 2006.)¹²¹
- 13) Novák Gergely–Veress József: A „második rendszerváltás” Magyarországon. Tapasztalatok Magyarország I. nemzeti fejlesztési tervének (2004–2006) kidolgozása és végrehajtása során. (Tanulmány a MPTÉ 2005-ös kötetében)
- 14) „a rendszerváltás rendszere megbukott.” (Tellér Gyula, 2006)¹²²
- 15) „Módszerváltás történt rendszerváltás helyett.” „A magyarországi módszerváltó politikai garnitúra nem más, mint a gyarmatosító hatalmak janicsárbandája. A magyarellenés rablóbanda a nép butítását lakájmédiájának agymosásával végzi rettenetes hatékonysággal. Az Istenadta magyar nemzet azt gondolta, hogy diktatúrából forradalom és elszámoltatás nélkül át lehet menni demokráciába? Hát igen, jól gondolta, át lehet.” (Egy radikális jobboldali honlap, 2006)¹²³

¹¹⁸ Agárdi Péter: A Magyar Rádió utolsó 15 éve -Médiakutató: 2004. ősz IV.

¹¹⁹ A kormány a helyén van, de megbukott. Beszélgetés Németh Zsolttal, a Fidesz országgyűlési képviselőjével Erdélyi Napló, 2006. december 12.

¹²⁰ Gyurcsány Ferenc: nem érdekel, hogy került ki a hanganyag. MTI tudósítás a Magyar Televízió A szólás szabadsága című műsoráról. 2006. szeptember 17.

¹²¹ Elég az álszent politikai gügyögésből. Népszabadság. 2006. szeptember 18.

¹²² Tellér Gyula: Cikkek, esszék, elemzések I-II. 2005. „A magyar történelmet 1953-tól kezdve kompromisszumok soraként értelmezi. Ebbe a sorba illeszkedik a rendszerváltás is, amelyet nem szakadásként, hanem mélystrukturális, ontologikus kompromisszumkötésként értelmez. Ennek lényege bontakozik ki a második kikristályosodási pont, a megalvadt mélystruktúrák kapcsán. Az 1989-es kompromisszum lényege, hogy a társadalmi, gazdasági struktúraváltás ugyan sok helyen megtörtént, de az elit ugyanaz maradt” – mondta Fekete Balázs Tellér könyvéről. <http://www.gondola.hu/cikkek/47605>.

¹²³ <http://szabadmagyar.wordpress.com/modszervaltas-tortent-rendszervaltas-helye>

- 16) „Ha... kiderülne, hogy a rendszerváltás rendszere megbukott, ez egyúttal a rendszerváltó elitek kollektív bukásával volna azonos.” (Bogár László, 2007)¹²⁴
- 17) „megérett az idő a második rendszerváltásra. Az elsónél ugyanis sok terület érintetlenül maradt, így az államháztartás az elosztási rendszerekkel, az igazgatási rendszerek stb. Ezek megkövesedett struktúráként vannak jelen, változás nélkül pedig versenyhelyzetünk nem javíthat.” (Parragh László, 2005)¹²⁵
- 18) „Ma is aktuális kérdés: váltottunk-e rendszert? - Napjainkban egyre többen teszik fel a kérdést a még hivatalban lévő kormány erőszakos ténykedését figyelve: nem rendszervisszaváltás szenvedő alanyai vagyunk-e? Szabad György, az első demokratikus magyar parlament elnöke ezt a kérdést úgy teszi fel: vajon váltottunk-e rendszert? Az akadémikus úgy véli, vissza kell fordulnunk a jogállami alapokhoz, s ehhez Antall József munkássága szolgálhat modellül. A néhai miniszterelnök kormánya ugyanis – minden ellenkező állítás ellenére – következetesen hajtotta végre a nyugati demokráciához történő integrációt.” (Magyar Nemzet, 2007. augusztus 11. 5. oldal.)
- 19) „Jóléti rendszerváltás” (Az MSZP vezető politikai szlogenje a 2002-es választási kampányban.)
- 20) „nem lesz új rendszerváltás, kommunizmus, lesz azonban modellváltás, azért, hogy a piaci versenyt megújíthassuk.” (Lendvai Ildikó, 2009)¹²⁶
- 21) „Több, mint kormányváltás, s nem kevesebb mint rendszerváltás”; „vissza kell térni az alapkérdéshez, s meg kell valósítanunk a rendszerváltást; ami nem sikerült 1989-1990-ben, annak sikerülnie kell 2009-2010-ben.” (Fricz Tamás, 2009)¹²⁷
- 22) "Valódi rendszerváltás" a szélsőjobboldalon - avagy a Jobbik a politikában. (Novák Attila cikkének címe, 2009.)¹²⁸

A mottókat külön nem magyarázom, csak a kulcsfogalmakra hívom fel a figyelmet:

¹²⁴ Bogár László közgazdász, egyetemi tanár előadása: Az Európai Unió fejlődése és hatása Magyarországra. 2007. május 3. „A diskurzus válsága, tehát a közbeszéd válsága döntően annak tulajdonítható, hogyha véletlenül elbeszélhető lenne a lényeg, hogy amit rendszerváltásként, felszabadulásként, szabadságként, piacgazdaságként, demokráciaként, jogállamként ünneplünk, az diktatúra, a globális hatalomgazdaság brutális diktatúrája helyi kollaboráns elitek által üzemeltetve, akkor bizony az elitek igen nagy bajba kerülnének. <http://www.polgarokhaza.hu/download.php?type=csatolmany&id=91>.

¹²⁵ Parragh László: Miért fontos az államháztartás és a közszolgálat korszerűsítése? Pénzügyi szemle 2005/1.

¹²⁶ Az MSZP.hu tudósítása az Országgyűlés 2009. január 29-i rendkívüli üléséről. <http://mszp.hu/belfold/bovebben/rendkivuli-parlamenti-ules-1>

¹²⁷ Fricz Tamás: Egy következmények nélküli ország. Magyar Nemzet, 2009.04.16.

¹²⁸ Konzervatórium, 2009 február 09. Előtte Hírszerző, 2009. január 23.

modellváltás, valódi rendszerváltás, több mint kormányváltás, jóléti rendszerváltás, második rendszerváltás, bukott rendszerváltás, módszerváltás, rendszervisszaváltás, teljes rendszerváltás, szerkezetváltozás, struktúraváltás.

A továbbiakban szükségesnek tartok feltenni egy *társadalom- és politikai lélektanilag* fontos, de talán udvariatiannak tetsző kérdést: bár a konferencia nem emlékülés vagy ünnepi megemlékezés, mégis: vajon volt-e 1887-ben valamifajta konferencia vagy ünnepség a rendszerváltásnak tekinthető Kiegyezés húszéves évfordulóján? Ez a *relativizáló* kérdésfeltevés egy – elismerem – szintén relativizáló kontextusban tűnik igazolhatónak: noha az 1989-90-es *átmenetet* tekintjük általában „a” rendszerváltásnak, az elmúlt bő százötven év rendszerváltások sorával tarkította a magyar történelmet. Ez a *határozott névelős egyediség* már önmagában egyfajta *mítosza* az 1989-es átmenetnek.

Vázlatosan és szubjektív történelemszemléletem alapján a következő „rendszerváltásokkal” kell számolnunk:

- 1 1848, áprilisi törvényekkel: polgári, alkotmányos és parlamentáris Magyarország megeremtése.
- 2 1949: neoabszolutista visszarendeződés.
- 3 1867, kiegyezés: alkotmányos monarchia, polgárosodás, polgári Magyarország.
- 4 1918, őszirózsás forradalom: polgári demokrácia.
- 5 1919, március 21: tanácsdiktatúra
- 6 1919-: ellenforradalom; 1922-től Horthy autoriter rendszere.
- 7 1944, március 19: német megszállás, nemzetiszocialista mintakövetés bábkormányokkal; október 15: Szálasi „hungarista” rendszere.
- 8 1945: demokratikus Magyarország.
- 9 1949-re: sztálinista diktatúra.
- 10 1956. október 23: demokratikus Magyarország.
- 11 1956. november 4: ellenforradalom és restauráció.
- 12 1989. október 23-tól „a” rendszerváltás.

Az 1989-es átmenet *rendszerváltó mítoszá*t, a *határozott névelőt* ugyanakkor magyarázza, hogy az aktuálisan élő kortársak valamilyen (pozitív vagy negatív) módon viszonyulnak az *adott* rendszerhez, ezért a *kronológiai cezúra* értelemszerűen felértékelődik, s maga az éppen megélt rendszer történelmileg kiemelkedik.

A *történelmi narrációk és identitások* azonban tarkítják „a” rendszerváltásról kialakuló képet:

I)

- 1) A 3. magyar köztársaság mítosza szerint három köztársasággal kell számolnunk: 1918, Magyar Népköztársaság; 1946, Magyar Köztársaság; 1989, Magyar Köztársaság.
- 2) Ugyanakkor 1919-ben volt egy Tanácsköztársaság, 1949-ben pedig megszületett a Magyar Népköztársaság.
- 3) A 3. magyar köztársaság mítosza elsősorban *antimonarchista és baloldali-liberális*, s kevésbé demokratikus vagy jobboldali mítosz, ami megfogható abban, hogy a baloldali-liberális retorikában a Szent Koronával mint a „*királyság szimbólumával*” és annak közjogi-politikai szerepével kapcsolatban kapott hangsúlyos szerepet, és ebben a minőségében egyfajta ellentette a jobboldalon elterjedt tradicionalista mítoszoknak. Utóbbiak idevágó lényege, hogy míg a 3. magyar köztársaság mítosza történelmileg

megalapozza és mintegy legitimálja „a” rendszerváltást, a jobboldali tradicionalista mítoszok történelmi ellenérvekkel szolgálnak „a” rendszerváltás ellen azzal, hogy delegitimáló érvek tárházával szolgálnak. Például azzal, hogy a Szent Korona alkotmányos szerepének elismerésével kaphat a rendszer történelmi legitimitást, vagy azzal, hogy már a köztársaság kikiáltása 1946-ban is törvénytelen volt és illegitim rendszert eredményezett!

II)

A politikai törésvonalak és szakadékok miatt nincs közmegegyezés 1918-ról, és még a demokratikus jobboldalon is igen erős a *monarchista* és *antidemokratikus* Horthy-rendszer pozitív értékelése, ami a köztársasági hagyományt megkérdőjelezi.

III)

Egy absztrakt elméleti problémának tűnő kérdés reális politikai problémaként vetődik fel a jobboldalon: *a rendszerváltás és az új rendszer illegitimitása*. Ez egy *illegitimitási mítosz*, bár erősen szubkulturális (nemzeti radikális).

A köztársaság kikiáltása 1946-ban *illegitim* volt, mert nem volt sem alkotmányozó nemzetgyűlés, sem népszavazás.

A hatályos alkotmány az ún. „*sztálini alkotmány*”: 1949. évi XX. törvény; a Magyar Köztársaság alkotmánya.

1989-ben nem volt sem alkotmányozó nemzetgyűlés, sem új alkotmány.

IV)

Az illegitimitási mítosz reálpolitikai alapjai:

1989-ben az MDF politikai programjában az *alkotmányozó nemzetgyűlés* tényleg szerepel. A *köztársaság Szűrös Mátyás általi kikiáltásával* az akkori „rendszerváltó ellenzék” sem azonosult, azt az állampárt, a régi rend politikai taktikai húzásnak tartotta.

Többször napirenden volt egy *új alkotmány* megteremtése, ami pártpolitikai konszenzus hiánya miatt bukott el.

A *Justitia-terv* (1990), az *I. igazságtételi törvény* (1991), a *II. igazságtételi törvény* (1993) és az *átvilágítási törvény* (1993).

Az 1990-es ún. *Justitia-terv* az 1956 utáni elit teljes körű átvilágítását és felelősségre vonását javasolta.¹²⁹

Az 1991. november 4-én elfogadott *I. igazságtételi törvény* (lex Zétényi-Takács) „a történelmi igazságtétel szándékával készült. Lehetővé kívánja tenni az elmúlt évtizedek legsúlyosabb politikai indítékú bűncselekményei tekintetében a politikai okokból mindaddig mellőzött büntetőeljárás megindítását és a felelősség megállapítását”, „egyebek között nem titkoltan az 1956-os gyilkos sortűzek felelőseinek bíróság elé állítását próbálja meg lehetővé tenni”.¹³⁰

Az 1993-ban, a Boross-kormány utolsó napjaiban elfogadott átvilágítási törvény azon az

¹²⁹ Für Lajos: „Ebbe nem csak a politikai számonkérést foglaltuk bele. Mert szó volt benne más bűnökről is. Nem csak azokról, akik gyilkoltak, hanem azokról is, akik visszaéltek a hatalommal, akik kiárusították az országot. Ezért is felelősségre kell vonni őket! De azokat szintén, akik 1956. november 4-e után gazdasági bűncselekményeket követtek el. Szerepelt benne továbbá az is, hogy amikor meghozták ama híres átalakulási törvényt, s amit csak lehetett, átjárták a maguk kezére, nos, ezeket a bűnös lépéseket is számon kellett volna kérni. Ha súlyos a jogkijátszás, az illetőket meg kellett volna fosztani azoktól a javaktól, melyekre hatalmi helyzetükkel visszaélve, törvénytelenül, csalással és ügyeskedésekkel tettek szert.” Katasztrófa felé tart Magyarország. Beszélgetés Für Lajossal. Háromszék, 2007 augusztus 11.

¹³⁰ Idézet Józsa FABIÁN (MDF) 1991. október 15-i parlamenti felszólalásából.

alapon működött, hogy az egykori III/III-as csoportfőnökség, az úgynevezett belső elhárítás tagjait szűrjék ki a közéletből, de „a lasztrációt kiterjesztették nemcsak az állambiztonsági jelentések szerzőire, hanem azokra is, akik megkapták őket, vagyis az *egykori állampárt felső vezetőire* is (...) az átvilágítandó körbe kerültek az újságírók és a szerkesztők. A jogszabály ugyanakkor a nyilvánosságon kívül más szankciót nem állapított meg az érintettekkel szemben”.¹³¹

Az *igazságtételi és elszámoltatási* törekvésekből,¹³² valamint a Justitia-tervekből következnek az illegitimitási mítosz *morális és politikai kulturális* dimenziói: *a bűnös rendszer bűnös képviselőinek nincs helye az új rendszerben; a kommunisták morálisan illegitim szereplők*, a törvényes megválasztásból eredő demokratikus legitimitásuktól függetlenül. Ez az illegitimitási felfogás akkor még arra is alapozódhatott, hogy „az úgynevezett *elszámoltatás* az akkori demokratikus ellenzék valamennyi (...) pártjának választási programjában központi helyen szerepelt, szinte versengés folyt közöttük e téren. Emlékezzünk csak például a Szabad Demokraták Szövetsége vagy a FIDESZ gyújtó hangú szórólapjaira”¹³³ 1990 elején még az MSZP elnöksége is az elszámoltatás/igazságtétel mellett foglalt állást.

Azok, akik osztják az illegitimitási felfogást, úgy gondolják, hogy a (poszt) kommunisták hatalomra kerülése (1994, 2002, 2004, 2006) *morálisan olyannyira illegitim kormányokat* eredményezett, hogy azok közjogi legitimitása, törvényes felhatalmazása másodlagos vagy lényegtelen. A felfogást külön is alátámasztó érvek: Horn Gyula „pufajkás” múltja és „sortüzes” pere, Medgyessy Péter D-209-es múltja. A (poszt) kommunisták így felfogott kormányzati illegitimitása azzal járul hozzá a rendszerváltásnak és magának a rendszernek a delegitimálásához, hogy végső soron a rendszer az, amely lehetővé teszi, hogy illegitim erők illegitim módon kormányozzanak, s történhet mindez azért, mert az illegitim erők a maguk képére formálták és uralják a rendszert.

Az MDF-SZDSZ-paktum (1990) okán, a jobboldalon erőteljesen él a kép egy „*rózsadombi paktumról*”, amely a *nemzetellenes hatalomátmentés* bizonyítéka lenne.¹³⁴ A „*rózsadombi paktum*” mítoszához szorosan kapcsolódik, hogy Csurka Istvánnal már igen hamar megkezdődött a *rendszerváltás elmaradásának számonkérése akár a jobboldali hatalomtól*

¹³¹ „Kimaradtak ugyanakkor az átvilágítandó körből a III/I-es és a III/II-es - a hírszerzés és a kémelhárítás - csoportfőnökségek egykori munkatársai, de nem vizsgálta a létrehozott átvilágító bírói kar az egyházi személyek, illetve a szakszervezeti vezetők múltját sem.” Népszava, 2007. június 25.

¹³² Az MSZP-nek a Next 2000 árnyékában tartott 1989. októberi kongresszusán Ágh Attila javasolta egy szigorú etikai kódex megalkotását azokkal szemben, akik törvénytelen eljárásokban vettek részt, vagy általános erkölcsi normák megsértésével jutottak anyagi előnyökhöz. Ágh javaslata vitát kavart, de Keserű Imre hozzászólása valószínűleg ellentétet váltott ki az egybegyűltekből: „a véres kezű gyilkosok kimaradtak a pártból, de a párt nem szabadult meg a patkányoktól!” Horn Gyula kijelentette: „kételyem az, hogy a társadalom meggyőződhet-e arról, hogy itt erkölcsében, politikájában, hitelében valóban új pártból van szó...”

¹³³ Józsa Fábián (MDF) parlamenti felszólalása.

¹³⁴ Fűr Lajos: „Nem tudok róla, hogy ilyesmi lett volna. Ami biztos, jómagam nem vettem részt efféle megállapodásban. De arról sem tudok, hogy az Antall-kormány bármelyik tagja — beleértve Antall Józsefet is — részt vett volna ezen. Persze, mindenről senki sem tudhat. Ami talán elképzelhető, hogyha nem is a Rózsadombon, de egy úgynevezett informális tanácskozáson, amelyen előzetes, félig hallgatólagos, félig pedig fenyegetésekkel kikényszerített megbeszélésen szóba kerülhetett, hogy kesztyűs kézzel kellene bántani a régi rendszer híveivel. Arról sem tudok, hogy a Szovjetunió nevében maga Gorbacsov kért volna az általuk korábban támogatott kommunista vezetőknek elnéző bánásmódot.”

is, s így lett jobboldal radikális térfelén Anall József *paktumos áruló, országot eladó hazaáruló* vagy „küldött ember”, aki fő oka a rendszerváltás elmaradásának.

1994 óta általános toposz a jobboldalon, hogy *el kell kezdeni* vagy *be kell fejezni* a rendszerváltást. Mindkettő arra utal, hogy *nem ment végbe* (a) rendszerváltás. Ha a rendszerváltás tényét netán mégis elfogadják, úgy gondolják, hogy *új rendszerváltásra* van szükség.

Ezekben a jobboldali toposzokban lényeges elem annak gondolata, hogy az új intézmények és az intézményrendszer egésze a (poszt) kommunisták hatalmát szolgálja, vagy egyenesen a (poszt) kommunisták kezében van. A jobboldalon ezért mindenféle „igazi” rendszerváltás koncepciójának leglényege, előfeltétele vagy fundamentuma az az *elitváltás*, amit az SZDSZ, a jobboldal egy fő ellensége, 1990-től politikailag nyíltan megkérdőjelezett.

A „*módszerváltás*” jobboldali politikai nyelvezetben mára már igen elterjedt fogalma arra utal, hogy a *végbement „rendszerváltás”* nem más, mint pusztán csak a *hatalom megtartásának és gyakorlásának módszerében* történő változás.

A jobboldal nagyon is élő *rendszerváltás-ellenes* mítoszaival ellentétben a politikai és köztudatban elsikkadt, hogy a baloldal kezdetben mind politikailag, mind elméletileg ambivalensen viszonyult a rendszerváltáshoz. Elsősorban azért, mert 1989 közepéig a rendszerváltás reális politikai alternatívájaként fogták fel a *modellváltás* lehetőségét.

Mielőtt a modellváltás baloldali felfogását tárgyalnám, érdemes jelezni azt, hogy a „modellváltásban” programja vagy a „modellváltásban” gondolkodás ténye megragadhatók akkori elemzések címében is. Néhány kiragadott példa:

Simon János (társszerző): *A modellváltás anatómiája*. Műhelytanulmányok-sorozat. Budapest, Társadalomtudományi Intézet. 1989.

Tabajdi Csaba – Szokai Imre: *A magyar társadalmi modellváltás - a magyar külpolitika orientációváltása*. Magyar Nemzet, 1989. március 18.

Tabajdi Csaba – Szokai Imre: *Társadalmi rendszerváltás - több pilléren nyugvó magyar külpolitika*. Hítel, 1990. május 2.

A *modellváltás* programja a szocializmus modelljei között választás programja volt, amin általában azt értették, hogy a szocializmus *diktatórikus modelljét* képviselő Kádár-rendszer politikai és társadalmi reformok sorozatával a szocializmus *demokratikus modelljével* felváltható. A szocializmus demokratikus modelljével a *demokratikus szocializmus* eszméje volt összhangban, modell és eszme egyaránt ellenétben állt a rendszerváltással.

A modellváltás programjának híveit legalább két csoportra oszthatjuk: 1) akik tényleg egyfajta *hatalomátmentési* célból gondolkodtak modellváltásban, aminek lényege az volt, hogy az új modell azokból a dolgokból áll össze, amikről a hatalom megtartása érdekében kénytelenek voltak lemondani, vagy amikbe kénytelenek beleegyezni; 2) akik a szocializmus egy *értékek és elvek* szerint magasabb vízióban gondolkodtak.

A modellváltásnak a *pártállami nomenklatúra* által *preferált változata* egy *hatalompolitikai és politikai stratégiai program*, mégpedig a *rendszerváltást eleve blokkoló* politikai programja volt. Ahogy Németh Miklós fogalmazott 1989. június 23-án: „Azért akarunk modellt váltani, mert az MSZMP a demokratikus szocializmus meghirdetése mellett *nem híve és nem lehet partner semmiféle rendszerváltásban*. Azért váltunk és kell ezt a

modellváltást elvégezni, hogy ez a *rendszerváltás elkerülhető legyen...*”

A modellváltásnak eszerint nemcsak hogy *nem szabad rendszerváltásba torkollnia*, hanem *elvéle el kell kerülni* azt, nehogy a rendszerváltásnak egyáltalán a lehetősége is felmerüljön.

Modellváltás címén egy olyan *hegemón többpártrendszer* kialakítására törekedtek, amelyben az MSZMP hegemón (uralkodó) szerepet tölt be: az MSZMP egyedül vagy – az erőviszonyok kedvezőtlen változásával – egy koalíció meghatározó elemeként kormányoz. A szocializmus új modelljében *korlátozott pluralizmus* érvényesült volna a) csak szocializmust építő baloldali pártok többpártrendszere; b) olyan többpártrendszer, amely elismerte volna a polgári pártok létjogosultságát, de csak akkor, ha 1) azok a szocializmus építésének alkotmányos talaján maradnak, vagy 2) akár koalíciós együttműködés formájában elismerik a párt vezető szerepét.

A stratégia az volt, hogy az állampárt monopolhelyzetének a kényszerű feladása ne egy *bármilyen (rendszerváltó) kimenetelű* folyamat legyen, hanem a párt *hegemón* helyzetét eredményezze. A modell a *politikai és közjogi fékek* kiépítését és alkalmazását foglalta magában, és ezek elfogadtatására törekedett Fejti György a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon. Horváth József, a III/III. csoportfőnökének beszámolója a választások lebonyolításához szükséges biztonságpolitikai feladatok előkészítésére alakult [állam]biztonsági operatív bizottság június 30-i ülésén hűen tükrözi a törekvéseket. „Az MSZMP nagyméretű veresége az országot a robbanás szélére sodorná. Ezért olyan választási harcra kell készülni és *olyan eredményre kell törekedni*, amely megalapozhatja a *jogállamiságra való átmenetet*, a *modellváltás* békés eszközökkel történő megvalósítását. *Olyan választási eredmény kívánatos*, amelynek a nyomán nem alakul ki az országban hatalmi vákuum és a választások után működni képes, *legalább az MSZMP vezetése alatt álló* koalíciós kormány alakítására alkalmas Parlamentet hoz létre. Ennek alapvető feltétele, hogy az MSZMP – amely helyzeténél fogva egyedül esélyes és képes *kívánatos modell* létrehozására – a választásokból minimálisan koalícióképes erőként kerüljön ki (...) A két csoportfőnökség [III/1 és III/2.] vizsgálja meg, hogy kik azok a vezető emigráns személyek, akik nyilatkozataikban a *jogállamiság* megteremtése, a *demokratizálási* folyamat további folytatása *fő letéteményesének a megújult MSZMP-t tekintik*. Akik szerint Magyarország modellváltása az *MSZMP erős parlamenti frakciója* révén érhető el.¹³⁵

1989. szeptember 1-én az MSZMP KB ülésén Pozsgay Imre még arról beszélt, hogy a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon „az MSZMP *nem a hatalom átadója*, hanem az új demokratikus jogállam megépítőjeként vesz részt ebben a folyamatban, és velünk, s elsősorban a mi politikai erőnk alkalmazásával jöhet létre a *modellváltás*”.

A modellváltásnak az *idealista reformszocialisták* szerinti elképzelése [*≠ program*] szerint „*demokratikus szocializmus*” váltotta volna a szocializmus diktatórikus modelljét. A reformkörösök egy része úgy gondolta, hogy „az államszocializmus modellváltással (azaz a szovjet típusú szocializmus *kapitalizmus nélküli demokratikus szocializmussá*) átalakítható”, amivel ellentétben „a *rendszerváltás* (...) a *magántulajdon dominanciáján alapuló piacgazdaság és a többpártrendszerű parlamentáris demokrácián alapuló jogállam*”¹³⁶

¹³⁵ Varga Krisztián: A III/III. Csoportfőnökség jelentései az állambiztonság feladatairól és strukturális átalakításáról 1989-ben. http://epa.oszk.hu/01200/01268/00004/varga_krisztian.htm

¹³⁶ Az MSZMP reformkörü mozgalma és a Budapesti Reformkör szerepe e mozgalomban. Open Society

A radikális reformszocialisták szinte idealista módon úgy képzeltek el, hogy a demokratikus szocializmus modelljének a pártok szabad versenyében és szabad választások révén kell elnyernie a társadalmi támogatásból eredő legitimitást. Ez egyben azt is jelentette, hogy ha a társadalom többsége nem támogatja a modellváltást, akkor azt tudomásul kell venniük.

A későbbi források bőven szólnak a modellváltás mára már azért is elfelejtődött alternatívájáról.

Földes György, a Politikatörténeti Intézet igazgatója, 1999-ban azt nyilatkozta: „Bevallom, én 1989-ben nem rendszerváltást, hanem modellváltást akartam”.¹³⁷

A volt reformkörös, Novák Zoltán úgy dokumentálja a rendszerváltást, hogy 1989. szeptember 18-án, „a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások befejezésekor, a megállapodás aláírásánál Nyers Rezső - ekkor már ugyan nem a megállapodás aláírásának a feltételeként - még és már azt mondta, hogy az MSZMP célja a demokratikus szocializmus megvalósítása, és olyan politikai modellváltást akarnak megvalósítani, amely nem a hatalomátadás módját, hanem a hatalomgyakorlás átalakítását jelenti. Alig múlt el hét hónap és a szocializmus elfogadása, mint a többpártrendszer megvalósításának a feltétele a demokratikus szocializmus célkitűzésének jámbor óhajává szelődött”.

Vitányi Iván tanúsága szerint: „Amikor 1989. október 6-án megalakult a Magyar Szocialista Párt, nem volt eldöntve, hogy mi lesz, modellváltás vagy rendszerváltás. Pozsgay Imre elvtársunk azzal az ideológiával lépett fel, hogy *az eddigi szovjet modelltől egy kicsit többpártosított modellre térünk át, meg új közigazgatási rendszerre* vagy valami. Nem volt eldöntve. Csak 1990 októberében a siófoki kongresszuson döntöttük el, körülbelül abban a szellemben, amelyben most Gyurcsány Ferenc beszélt - azért tudom, mert én voltam az előadó.”¹³⁸

Az előadás legvégén a baloldal néhány rendszerváltó mítoszára is ki kell térnem igen röviden. Eme mítosz szerint a baloldal és a liberálisok kultúrfőlényben vannak konzervatív és jobboldali ellenfeleikkel szemben. S mint „a progresszív erők” a rendszerváltás értékeinek, elveinek és eszményeinek letéteményesei. Az ő kormányzásuk a haladás ciklusai, szemben a retrográd, múltba forduló stb. jobboldallal. A rendszerváltás tíz éves évfordulójára az MSZP-ben megerősödtek olyan nézetek, hogy a rendszerváltást a szocialisták hajtották végre, ami Nagy Imre 1953-as reformjaitól kezdődő és a rendszerváltással záródó *szocialista reformkontinuitás* mítoszára alapozódik. Egy olyan mítosza, amelyben a rendszerváltás valójában egy *több évtizedes szerves fejlődés* eredménye.

Archives. http://www.osaarchivum.org/files/fa/isaar/400c_mf_Hu.html

¹³⁷ <http://rs1.szif.hu/eltegyor/paragrafus/az%20ujsg/marcius/emberarcu.htm>. „1988-ban írt, Hatalom és mozgalom című könyvem[ben] egy olyan történelmi, kritikai és elméleti elemzés [található], amely nem rendszerváltást, hanem 'csak' modellváltás kívánt megalapozni, s mint ilyen, megjelenésének pillanatában már nem volt időszerű.” Földes György: Erkölc, politika és jelenkortörténet. ÉS, 2002. szeptember 20.

¹³⁸ „Kádár és korunk. Gyurcsány Ferenc a Fapados Szalonban”. Mozgó Világ, 2007/4.

Tibor Löffler: Myths and Anti-Myths of the Political Change in Hungary (1989/90)

Tibor Löffler surveys the political dissension related to the last twenty years since the political change in Hungary in 1989 and 1990. The starting point of his study is that there are ambivalent judgements in Hungarian political discourse related to the event. Opinions are far different. Nowadays both the essence of the political change and its historical fact are queried. Notions like „social change model,” „method change,” „wellfare regime change,” „re-change of regime” as well as „change of social sutructure” are also mentioned.

Opinions, which have appeared in public life and professional discourse, get a heavy emphasis in Löffler’s study. The words of politicians, professors, thinkers and even average Internet users are considered. The author produces lots of citations to illustrate and contrast each aspect. He attempts to represent a wide range of opinion while avoiding bias. On the other hand, the selected viewpoints make the subject more interesting because they allow us to get close to the controversial issue.

The author looks for the roots of myths about regime change. But he says that differing forms of historical narrations and identities make it more difficult, not to mention the political ruptures in Hungary. Even the analysis of the legitimacy of the post-communist social system on the part of Hungarian right-wing have created an abstract political situation and directly or indirectly have led to the appearance of anti-myths. These anti-myths get a special treatment thanks to realpolitik references in the text. As well, the analysis mentions the Hungarian left-wing’s initial relation to the political change of 1989 and 1990. However, these issues play an important role in today’s national political discourse.

The study also provides insight into the mind of those socialists who were followers of the social change model and believed they were able to replace the dictatorial Kádár Era with the model of democratic socialism. The author provides two examples of this model and gives us a glimpse of some less formal details from the so-called round-table discussions at that time.

This interesting study deals with one of the most controversial issues of Hungarian political life these days. On the whole the author makes an attempt at informing us of different judgements regarding the political change and touches on myths and anti-myths created by both right-wing and left-wing policy. What is more, he does this by trying to be up-to-date and remain objective throughout his study.